

Цывільнае ці грамадзянскае?

■ КІРЫЛ КАСЬЦЯН

Кірыл Касьцян (нар. у 1982 г.) — навучаецца на магістарскай праграме ва ўніверсітэце Брэмэну, Нямеччына. Абсальвэнт аддзялення “міжнароднае права” факультэту міжнародных стасункаў БДУ. Галіна юрыдычных інтарэсаў — права Эўрапейскага Звязу і дзяржаваў-удзельніцаў у кантэксце эўрапейскага права, Эўрапейскі валютны звяз, сацыялёгія права.

Неяк на форуме “Праўніка” з'явіўся допіс, у якім ягоны аўтар апэляваў, што трэба пачаць называць права не грамадзянскім, а Цывільным Ці Цывільна-працэсуальным. А насамрэч як слушна: цывільнае ці грамадзянскае?

Для пачатку паспрабуем зразумець, чым адрозніваюцца паняткі “грамадзянскі” і “цывільны”. Слова “цывільны” мае лацінскае паходжанне (*civilis*), і ў тым ці іншым выглядзе прысутнічае ці не ўва ўсіх эўрапейскіх мовах. Напрыклад, ангельская “civil” ці нямецкая “zivil” ёсьць прыметнікам, які на беларускую перакладаецца як “цывільны” ці “грамадзянскі” (Напрыклад: *We have to respect civil rights* — Мы мусім паважаць грамадзянскія права). Уласна тэрмін “civilis” у пэўны способ сугучны іншаму тэрміну “civitas” (места, горад). Гэтыя слова паходзяць ад аднаго лацінскага кораня “civ”. У сярэднявеччы яшчэ не была вядомая розыніца паміж дзяржавай (*civitas, res publica*) і грамадзтвам (*societas civilis, populus*). Але падставовым сэнсам слова “civitas” ёсьць штосьці большае, чым “места” ці “грамадзтва”. “Civitas” тычыцца таксама палітычных працэсаў і спосабаў, у якія мы спрабуем арганізаваць нашыя палітычныя, сацыяльныя і ідалягічныя стасункі. “Civilis” ёсьць індывид, грамадзянін, які мае права ўступаць у контрактныя дачыненія з суграмадзянамі згодна з нормамі розных галінаў права.

З'вернемся зараз да слоўніка. Але каб паказаць больш яскрава значэнні словаў “грамадзянскі” і “цывільны”, трэба выкарыстаць таксама слоўнікі ўкраінскае і польскае моваў.

Тлумачальны слоўнік пад рэдакцыяй К. Крапівы падае слова “грамадзянскі” у двух значэннях:

1. Які мае адносіны да прававога становішча грамадзянай у дзяржаве. *Грамадзянскі кодэкс. Грамадзянскія права. Грамадзянскія законы.* // Накіраваны на карысць грамадзтва, уласціві грамадзяніну. *Грамадзянскі абавязак.*

2. Невайсковы, цывільны.

Слова “цывільны” мае таксама два значэнні:

1. Не вайсковы; грамадзянскі.

2. Які мае адносіны да невайсковых людзей, належыць, уласціві ім. Цывільныя ўлады. Цывільны суд.

Бадай, гэты слоўнік ня ёсьць дасканалым узорам беларускай мовы, хутчэй гэта прыклад замацаваныя ў друку своеасаблівага “рэдагаваныя” мовы, якое адбывалася за саветамі. Але ад таго часу сітуацыя ня надта зьмянілася, таму варта з'яўрнуцца да досьведу суседзя.

За саветамі ўкраінскай тэрміналёгіі таксама зас্থячалася словамі расейскага паходжання, але напэўна нельга казаць пра тое, што гэты “імпэт” быў роўны беларускаму.

Такім чынам, у нашым выпадку варта з'яўрнуцца да ўкраінскага слоўніку, які ёсьць сучасным слоўніку Крапівы, а дакладней да адзінаццацімнага слоўніку ўкраінскай мовы пад рэдакцыяй Білодіда. Датычна слова “грамадзянскі” (*громадзянскі*) гэты слоўнік зъмяшчае наступныя артыкулы:

1. Прыметнік да “грамадзянін” (*громадянин*) у сэнсе “асобы, што належыць да сталага насельніцтва якой-небудзь дзяржавы, карыстаецца яе правамі і выконвае абавязкі, усталяваныя законамі гэтай дзяржавы”.

2. Уласціві съвядомаму грамадзяніну. // Скіраваны на карысць грамадзтва.

3. Невайсковы, цывільны.

Але найбольш цікавым ёсьць тое, як падаецца ў слоўніку слова “цывільны” (*цивільний*). Яно мае 3 значэнні.

Згадайма дзеля далейшага падсумаванья ягоныя другое й трэйце значэнні:

2. Каторы не належыць да войска, ня тычыцца вайсковых спраў; невайсковы. Цывільна оборона.

3. Нецаркоўны, съвецкі.

Аднак, трэба разгледзіць менавіта першае значэнне гэтага слова:

1. Той, што тычыцца прававых стасункаў грамадзянай паміж сабою і з дзяржаўнымі ворганамі ды арганізацыямі.

Цивільне право. Цивільны кодэкс — закон якій містить размешчаны за пэўную систему основні нормы прававых відносін *громадян тоеi держави на територіі якой-ні він діe.5*

Для парыўнаныя возьмем яшчэ польскую мову, у якасці прыкладу скрыстаўшыся слоўнікам пад рэдакцыяй прафэсара Шымчака. Слова “грамадзянскі” (*obywatelski*) падаецца як “прыметнік ад “грамадзянін” (*obywatel*) у значэнні чалец грамадзтва дадзенай дзяржавы, які мае акресяленыя права і абавязкі, што ахоўваюцца правамі і канстытуцыяй (*Obowiązek obywatelekski. Prawa obywatelekskie*).⁶

“Цывільны” (*cywilny*) падобна да ўкраінскай мовы падаецца у трох занчэннях. Спачатку ўзгадаем першае і трэйце з'яе з іх:

1 Тлумачальны слоўнік беларускай мовы” ў пяці тамах (Мн., 1977-1984). т. II, ст. 76.

2 Тамсама. т. V, ст. 256.

3 Словнік украінської мови. Т.1-11. Білодід, І.К, гол. ред. кол. (Кіев, 1970-1980). т. II, ст. 175.

4 Тамсама. т. XI, ст. 208.

5 Тамсама.

6 Słownik języka polskiego, PWN, Warszawa. Szymczak M. red. (1978-1981), t. II, st. 435.

1. Не вайсковы.

3. даунейшаша “грамадзянскі” (*obywatelski*), “асабісты” (*osobisty*), але толькі ва ўстойлівых выразах: *Odwaga cywilna. Śmierć cywilna.*⁷

Другое значэнне гэтага слова, каторае тычыцца менавіта праўнае тэрміналёгіі, гучыць як “той, што адносіцца да праўнага боку асабістых, радзінных і маёмынных стасункаў грамадзянаў”: *Kodeks postępowania cywilnego. Odpowiedzialność cywilna. Powództwo cywilne. Sprawa cywilna.*⁸

Такім чынам, можна убачыць, што ва ўсіх трох мовах значэнне словаў “цывільны” і “грамадзянскі” вельмі падобнае. Розніца фактычна толькі ў тым, што ў афіцыйным варыянце беларускай мовы, калі вядзеца пра права, ужываецца тэрмін “грамадзянскі”, у той час як палякі й украінцы карыстаюцца паняткам “цывільны”.

Адсюль натуральна паўстае пытаньне, пра якое права ўсё-ж ідзеца: цывільнае ці грамадзянскае? Цывільнае права ёсьць систэмай нормаў, каторая рэгулюе маёмынныя і асабістыя немаёмынныя стасункі, што паўстаюць паміж фізычнымі й юрыдычнымі асобамі як раўнапраўнымі суб'ектамі (у тым ліку гэта датычыць дзяржавы і ейных органаў). Такім чынам, істотным адрозненiem гэтай галіны права ёсьць тое, што жадны з суб'ектаў цывільнапраўных стасункаў ня ёсьць падпарадкованым другому. Калі браць тлумачэнне слоўніка Крапівы датычна “грамадзянскі” — які мае адносіны да прававога становіща грамадзянаў у дзяржаве”, — трэба адзначыць, што яно ў жадны спосаб не адлюстроўвае сутнасці цывільнага права, абагульняючы ўсё ў адзінае. Раўназначнасць суб'ектаў права адрознівае цывільнае права ад адміністратыўнага ці фінансавага, прадметам якіх ёсьць таксама маёмынныя стасункі. Але ў гэтым выпадку яны ёсьць стасункамі, што грунтуюцца не на раўнапраўі суб'ектаў, але на вяршэнстве адміністрацыйных органаў (напрыклад, рашэнне адміністрацыйнага воргану аб увядзенні новага падатку ці, наадварот, вызваленіі ад яго). Натуральна, што кожны грамадзянін мае права і абавязкі, замацаваныя ў заканадаўстве той ці іншай краіны. Але ў гэтым выпадку мы маем на ўвазе **грамадзянскія права**, а не **грамадзянскае право** як галіну права. **Грамадзянскія права** — гэта права, якія належаць асобе і ўпайаважваюць яе да патрабавання ад дзяржавы выконваць акрэсленія дзеяньні ці ўстрымлівацца ад іх (гэтае право **надыходзіць** ад моманту набыцця грамадзянства). Такім чынам, калі карыстацца дэфініцый слоўніку Крапівы, мы атрымліваем наступнае:

1. Менавіта дзяржава вызначае права і абавязкі грамадзянаў. У цывільных правадачыненіях яна ня ёсьць раўнапраўным суб'ектам.

2. Справа датычыць толькі грамадзянаў дзяржавы, і, адпаведна, нічога не гаворыцца пра становіща замежных грамадзянаў ці асобаў без грамадзянства, якія таксама могуць быць удзельнікамі цывільна-праўных стасункаў.

3. Маёмынныя і асабістыя немаёмынныя стасункі атаясамліваюцца з стасункамі, якія вынікаюць з ажыццяўленія грамадзянскіх правоў і абавязкаў.

Гэткі падыход пэўным чынам адлюстроўвае савецкую дакрыну і практику, з харктэрным для яе зыліццём правоў і абавязак асобы.

Неабходна згадаць пра тое, што ня ўсе беларускія слоўнікі падаюць “civil” ці “zivil” як “грамадзянскі”. Прыкладам ёсьць сямімойны слоўнік “Sieben-Sprachen-Wörterbuch: Deutsch / Polnisch / Russisch / Weißruthenisch / Litauisch / Lettisch / Jiddisch”, які быў выдадзены ў 1918 року ў Ліпску (Ляйпциг) і фактычна ёсьць першым беларуска-нямецкім слоўнікам⁹. Наступная табліца змяшчае некалькі вытрымкаў з яго.¹⁰

У той жа час панятак “Bürgerrecht” падаецца як “prawa obywatelskie, lit. piliečio teisē”¹¹, т.б. права асобы, якое непасрэдна звязанае з ейным грамадзянствам.

Нямецкая/Deutsch	Польская/Polnisch	Беларуская/Weißruthenisch	Летувіская/Litauisch
Zivildienstpfließgesetz	Ustawa o obowiązkowej cywilnej służbie pomocniczej	Zakon prymusowej cywilnej służby pamočnej	Civilinis įpareigojamas tarybos įstatas
Zivilist	Cywilny	Cywilny, cywilist	Civilistas
Zivilstand	Stan cywilny	Cywilny stan	Civilluomas

Лягічным вынікам з усяго гэтага ёсьць выкарыстаньне слова “цывільны” ў ягоным значэнні “які адносіцца да праўнага боку асабістых, радзінных і маёмынных стасункаў грамадзянаў” замест “грамадзянскі”, дзеля адрозненія розных галінаў права і правадачыненіяў, уніканьня звязанай з гэтым блытаніны і набліжэння беларускага тэрміналёгіі да ўсходніх аналягаў.

7 Тамсама. Т.І, st.326.

8 Тамсама.

9 Датычна гэтага слоўніку трэба зазначыць наступнае:

1. Ягоныя ўкладальнікі сутыкнуліся з адсутнасцю і нераспрацаванасцю беларускага тэрміналёгіі, недасылаванасцю беларускай мовы наагул і аблежаванасцю крыніцай для выкарыстаньня.

2. Беларуская частка была надрукаваная лацінкай, а беларуская мова названая “Weißruthenisch”, што, пэўна, зьяўляецца больш дакладным ейным назовам у нямецкай мове.

3. У якасці крыніцай ягоныя аўтары выкарыстоўвалі “Словарь белоруского наречія” Насовіча і «Слоўнік старажытнай актавай мовы Паўночна-Заходняга краю і Царства Польскага» Гарбачэўскага.

10 Крініца: Sieben-Sprachen-Wörterbuch: Deutsch / Polnisch / Russisch / Weißruthenisch / Litauisch / Lettisch / Jiddisch. Herausgegeben im Auftrage des Oberbefehlshabers Ost Leipzig ,1918. S. 410.

11 Тамсама. S.74.

An Accurate Belarusian Equivalent For The Notion of "Civil"

■ KIRYŁ KAŚCIAN

Kirył Kaścian (born in 1982) — LLM student at the University of Bremen, Germany; graduated in International Law from International Relations Department, Belarusian State University. Legal interests deal with European Law and legal systems of particular member-states of the European Union within the context of the law of the EU, EMU, and sociology of law.

Review of the article (full version available in the Belarusian part of the journal):

This text highlights a terminological debate on the usage of the right equivalent for the word "civil" in different legal contexts of the Belarusian language.

KAMUNIKAT.org